

فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی
ویژه‌نامه کارنامه اقتصادی دولت
سال یکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۴۲-۲۱

بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه: ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات

داوود منظور

دانشیار دانشگاه امام صادق (ع) و معاون وزیر امور اقتصادی و دارایی
manzoor@isu.ac.ir

منوچهر مصطفی‌پور

رئیس‌گروه اقتصاد جهانی دفتر تحقیقات و سیاست‌های پولی و بازرگانی وزارت امور اقتصادی و دارایی
mostafapour@gmail.com

بر اساس نظریه اقتصاد بین‌الملل، روابط تجاری و اقتصادی دو جانبه یا چند جانبه، عمدتاً بازی برد-برد است و ایجاد هر گونه محدودیت بر سر راه تجارت به‌ویژه با اعمال تحریم‌ها به هر دو طرف تحریم‌کننده و تحریم‌شونده آسیب وارد می‌کند. به لحاظ کشورهای تحریم‌شونده تقریباً تمام تحریم‌هایی که از جنگ دوم جهانی به بعد اعمال شده - بجز مورد یوگسلاوی - علیه کشورهای جنوب بوده است. جمهوری اسلامی ایران تقریباً از بدو شکل‌گیری مورد تحریم آمریکا و متحدان این کشور قرار داشته اما از سال ۱۳۸۴ به بهانه غنی‌سازی اورانیوم این تحریم‌ها وارد دور تازه‌ای شد. هدف اصلی تحریم‌کنندگان به‌زعم ایشان ایجاد تغییر بنیادین در رویکردها و سیاست‌های ایران است. در حال حاضر ایران با بی‌سابقه‌ترین تحریم‌ها در تاریخ اقتصاد جهانی روبروست؛ به طوری که می‌توان درباره آن اصطلاح جنگ اقتصادی را بکار برد. آمریکا توانسته است با بکارگیری ابزارهای مختلف، متحدان خود و بسیاری کشورهای دیگر را مجاب کند تا در راستای فشار اقتصادی بر ایران با این کشور همکاری کنند. با تگاهی به روند کلیه تحریم‌های وضع شده از سوی غرب بر علیه کشورمان می‌توان ۵ موج تحریم را شناسایی کرد: تحریم‌های تکنولوژیک، سرمایه‌گذاری و تجهیزات نظامی، محدودسازی نقل و انتقالات مالی، تحریم بانک مرکزی، تحریم‌های فروش نفت و گاز و ممنوعیت مبادلات فلزات گران‌بها و طلا و مسدودسازی وجوه. هر چند تحریم‌ها بخش‌های مختلف اقتصاد ایران را متأثر کرده است اما مقامات اقتصادی کشور کوشیدند با اتخاذ تدابیر مناسب اثرات تحریم‌ها را مدیریت نمایند.

طبقه‌بندی JEL: F3, F5, H1.

واژه‌های کلیدی: تحریم اقتصادی، جنگ اقتصادی، اقتصاد ایران.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۳/۱۲

۱. مقدمه

جمهوری اسلامی ایران تقریباً از بدو شکل‌گیری مورد تحریم آمریکا و متحدان این کشور قرار داشته، اما از سال ۱۳۸۴ به بهانه غنی‌سازی اورانیوم این تحریم‌ها وارد دور تازه‌ای شد. اظهارات مکرر مقامات آمریکایی در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که به‌زعم آمریکا، برنامه هسته‌ای ایران چالشی جدی برای منافع و امنیت آمریکا و اسرائیل و حتی ثبات خاورمیانه است.

در سال‌های اخیر تنش‌های میان ایران و آمریکا وارد فاز تازه‌ای شد که با گذشته تفاوت جدی دارد و امروز آمریکا تمام توان سیاسی، اقتصادی، دیپلماتیک و نظامی خود را بکار گرفته تا بتواند با مشارکت سایر کشورها، ایران را وادار به پذیرش خواسته‌های خود بنماید. این کشورها با سیاسی کردن پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و کشاندن آن به شورای امنیت سازمان ملل تاکنون قطعنامه‌های ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸) و ۱۹۲۹ (۲۰۱۰) را علیه جمهوری اسلامی ایران به تصویب رسانده‌اند. علاوه بر قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد، آمریکا، اروپا، ژاپن، کانادا، استرالیا و برخی کشورهای دیگر نیز تحریم‌های یک‌جانبه‌ای را علیه ایران به اجرا گذاشته‌اند که فراتر از قطعنامه‌های شورای امنیت می‌باشد. همچنین، سایر کشورها برای تحدید روابط اقتصادی خود با ایران تحت فشار ایالات متحده آمریکا قرار دارند.

تحلیلگران و مقامات غربی هدف از تحریم‌ها را واداشتن جمهوری اسلامی ایران به متوقف کردن برنامه‌های هسته‌ای، محدود کردن توانایی ایران در دستیابی به اقلام و تجهیزات موردنیاز برای توسعه برنامه‌های هسته‌ای، واداشتن ایران به متوقف کردن حمایت از حزب الله و حماس، وادار نمودن ایران به رعایت حقوق بشر، محدود کردن حوزه نفوذ ایران در منطقه و در مجموع به عبارت برخی سیاست‌گذاران آمریکایی ایجاد تغییر بنیادین در رویکردها و سیاست‌های ایران ذکر کرده‌اند.

۲. نظریه تحریم

بهانه کشورهای غربی در اعمال تحریم‌ها اجرای فصل هفتم اساسنامه سازمان ملل است که براساس آن شورای امنیت سازمان ملل موظف است زمینه‌های تهدیدکننده صلح و امنیت

بین‌المللی را شناسایی و متناسب با آنها تحریم‌های موردی را به اجرا بگذارد. به هر حال، در عمل تحریم‌ها رویه‌های متفاوتی از آنچه مورد هدف بوده پیدا کرده است. با توجه به ساختار سازمان ملل و نفوذ برخی قدرت‌ها در ارکان تصمیم‌گیری آن، جهت‌گیری تحریم‌ها در بسیاری از موارد به سمت منافع این قدرت‌ها متمایل شده است. علاوه بر تحریم‌های سازمان ملل، قدرت‌های سلطه‌گر سعی می‌کنند با استفاده از نفوذ اقتصادی و سیاسی خود به صورت یک‌جانبه یا با مشارکت سایر کشورها نسبت به اعمال تحریم علیه کشورهایی که برخلاف مصالح آنها عمل می‌کنند اقدام نمایند.

تجربه تحریم‌ها حاکی از آن است که استفاده از تحریم‌ها به‌عنوان یک ابزار دیپلماتیک عمدتاً از اثربخشی چندانی برخوردار نیست و به این جهت تحریم‌کنندگان می‌کوشند تحریم‌ها را به صورت همه‌جانبه و با مشارکت تمام کشورها اعمال نمایند تا احتمال موفقیت خود را افزایش دهند چرا که دریافته‌اند تحریم‌ها تنها در صورتی می‌تواند به نتیجه برسد که به صورت جماعی، فراگیر و مداوم بکار رفته و از مشروعیت و اعتبار لازم برخوردار باشد. به هر حال، به نظر می‌رسد اعمال تحریم‌های اقتصادی و تجاری همه‌جانبه بیش از آنکه در تغییر رفتار دولت‌ها مؤثر باشد به شهروندان عادی و اقشار آسیب‌پذیر جامعه نظیر بیماران و کودکان آسیب می‌رساند.

بر اساس نظریه اقتصاد بین‌الملل، روابط تجاری و اقتصادی دو جانبه یا چند جانبه عمدتاً بازی برد-برد است و ایجاد هرگونه محدودیت بر سر راه تجارت به‌ویژه با اعمال تحریم‌ها به هر دو طرف تحریم‌کننده و تحریم‌شونده آسیب وارد می‌کند چرا که روند تجارت، سرمایه‌گذاری و تعاملات مالی طرفین را تحت تأثیر قرار داده و منجر به کاهش درآمد، افزایش هزینه‌ها، افزایش نرخ‌های تأمین مالی و کندی فرایند توسعه فناوری می‌شود. در این میان، هرچه اقتصاد کشور تحریم‌شونده شکننده‌تر باشند آسیب‌ها نیز بیشتر خواهند بود. در این میان، تحریم‌های مالی در مقایسه با تحریم‌های تجاری از آثار قوی‌تری برخوردارند. به لحاظ تحریم‌شونده تقریباً تمام تحریم‌هایی که از جنگ دوم جهانی به بعد اعمال شده - بجز مورد یوگسلاوی - علیه کشورهای جنوب بوده است. تحریم کره شمالی در سال ۱۹۵۰، تحریم کوبا از سال ۱۹۶۲، تحریم ایران از سال ۱۹۷۹، تحریم برمه (میانمار) در سال ۱۹۹۰، تحریم سودان

از سال ۱۹۹۷، تحریم زیمبابوه در سال ۲۰۰۳ و تحریم سوریه از سال ۲۰۰۴ از جمله تحریم‌هایی است که پس از جنگ جهانی دوم اعمال شده است.

با خاتمه جنگ سرد تعداد تحریم‌های وضع شده توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد به شدت افزایش یافته است، به طوری که اغلب این تحریم‌ها در سال‌های اخیر رخ داده و طی دوره ۴۵ ساله پیش از ۱۹۹۰ شورای امنیت به موجب فصل ۷ منشور سازمان ملل تنها ۲ مورد تحریم (تحریم رودزیای جنوبی در سال ۱۹۶۶ و تحریم آفریقای جنوبی در سال ۱۹۷۷) را وضع نموده است (مؤسسه تدبیر، ۱۳۸۷).

در نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ اعمال تحریم همه‌جانبه با توجه به آثار منفی آن بر زندگی و رفاه عموم مردم مورد انتقاد کارشناسان قرار گرفت، از این رو بازنگری در بکارگیری ابزار تحریم‌ها و استفاده از تحریم‌های هدفمند^۱ به جای تحریم‌های همه‌جانبه مورد توجه قرار گرفت و به همین جهت کارگاه‌ها و سمینارهای تخصصی مختلفی در سوئیس، آلمان و سوئد برای طراحی، تبیین و مستندسازی تحریم‌های هدفمند برگزار شد.

۳. مروری بر تحریم‌های وضع شده علیه ایران

جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۵۸ در پی ماجرای تسخیر سفارت آمریکا از سوی ایالات متحده آمریکا مورد تحریم قرار گرفت و تاکنون همواره به‌نوعی در تحریم بوده است. در حال حاضر آمریکا به بهانه ممانعت از دستیابی ایران به سلاح هسته‌ای در پی همراه کردن سایر کشورهاست تا با اعمال فشار بیشتر مانع فعالیت‌های هسته‌ای ایران شود.

تاکنون هیچ‌یک از تحریم‌هایی که طی سه دهه گذشته و با محوریت آمریکا بر ایران تحمیل شده نه تنها لغو نشده یا کاهش نیافته، بلکه به مرور بر شدت و ابعاد این تحریم‌ها افزوده شده و در حال حاضر ایران با بی‌سابقه‌ترین تحریم‌ها در تاریخ خود روبروست؛ به طوری که می‌توان درباره آن اصطلاح جنگ اقتصادی را بکار برد. جنگ اقتصادی به‌طور خلاصه عبارت است از استفاده از ابزارهای اقتصادی علیه یک کشور به‌منظور تضعیف اقتصاد آن کشور و در نتیجه کاهش قدرت سیاسی و نظامی و همچنین تغییر سیاست‌ها یا رفتار و حتی رژیم حاکم بر

1. Targeted Sanctions

کشور مورد نظر. تحریم‌ها، بلوکه کردن دارایی‌ها، تعلیق کمک‌ها، ممانعت از سرمایه‌گذاری یا ورود سایر سرمایه‌ها و صادره اموال و دارایی‌های یک کشور از نمونه‌های مصادیق معمول جنگ اقتصادی می‌باشند. هدف جنگ اقتصادی تضعیف اقتصاد یک کشور از طریق ممانعت از دسترسی به منابع فیزیکی، مالی و تکنولوژیک یا به عبارتی دیگر ممانعت از بهره‌مندی از منافع ناشی از مبادلات تجاری، مالی و تکنولوژیک با سایر کشورها است. به این ترتیب جنگ اقتصادی گزینه‌ای برای به زانو درآوردن یک کشور بدون توسل به حمله نظامی می‌باشد. محدودیت‌های تجاری و محدودیت‌های مالی دو ابزار اصلی در اعمال جنگ اقتصادی محسوب می‌شوند که این محدودیت‌ها در سطوح مختلفی قابل اعمال هستند.

در حالی که تا قبل از سال ۲۰۱۰ اروپایی‌ها و سایر کشورها تمایل چندانی به همراهی با آمریکا در تحریم ایران نداشتند، اما آمریکا به مرور توانست با بکارگیری ابزارهای مختلف متحدان خود و بسیاری کشورهای دیگر را مجاب کند تا در راستای فشار اقتصادی بر ایران با این کشور همکاری کنند. هم‌اکنون، بسیاری از متحدان آمریکا شامل برخی همسایگان ایران، ائتلافی غیررسمی تحت عنوان کشورهای همفکر^۱ به رهبری آمریکا برای فشار بر ایران تشکیل داده‌اند. به نظر می‌رسد در مسأله تحریم ایران، تأثیرپذیری از فشار یا امتیازات آمریکا و تضعیف ایران در منطقه از دلایل پیوستن کشورها به آمریکا و متحدان آنها بوده است.

در جداول (۱)، (۲) و (۳) تلاش شده تا تمام تحریم‌های مصوب تاکنون که از مراجع مختلف و با اهداف مختلف علیه ایران وضع شده‌اند، جمع‌آوری، تلخیص و در موارد مقتضی (همچون تحریم‌های آمریکا) با جزئیاتی بیشتر ارائه شوند. این موارد در سه بخش شامل تحریم‌های آمریکا، تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل و تحریم‌های اتحادیه اروپا گزارش شده‌اند.

جدول ۱. تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران

دولت	تاریخ تصویب	قانون یا حکم اجرایی رئیس جمهور	نحوه لغو یا اصلاح	موضوع تحریم	هدف تحریم (به زعم آمریکا)
کارتز	۱۹۷۹/۴/۱۱	حکم اجرایی ۱۲۱۷۰	حکم اجرایی	بلوکه کردن دارایی‌های دولت ایران	فشار به ایران برای آزاد کردن دیپلمات‌های آمریکایی
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۷۷	حکم اجرایی	انتقال دارایی‌های دولت ایران	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۷۶	حکم اجرایی	دستورالعمل مرتبط با سند تضمینی	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۷۸	حکم اجرایی	دستورالعمل مرتبط با انتقال دارایی‌های خارجی ایران	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۷۹	حکم اجرایی	دستورالعمل مرتبط با انتقال دارایی‌های دولت ایران که در بلک‌لیست این کشور نگهداری می‌شوند	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۷۸	حکم اجرایی	دستورالعمل انتقال دارایی‌های خارجی دولت ایران	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۸۰	حکم اجرایی	دستورالعمل مرتبط با انتقال دارایی‌های مالی دولت ایران که در نهادهای غیر بانکی نگهداری می‌شوند	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۸۱	حکم اجرایی	مجوز انتقال یکسری دارایی‌های دولت ایران	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۸۳	حکم اجرایی	عدم پیگیری ادعاهای گروگان‌ها و همچنین اقدامات سفارت آمریکا و جاهای دیگر	
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی ۱۲۲۸۴	حکم اجرایی	محدودیت انتقال دارایی‌های شاه ایران	توجه احکام اجرایی مصوب ۱۹۸۱/۳/۳۱ و ۱۹۸۱/۳/۳۱ نتیجه توافق الجزایر و مذاکرات آزادسازی گروگان‌ها هستند بعضی از مواردی که لب‌ت‌ا عمل شده و سپس ابطال شده در اینجا قید نشده‌اند
کارتز	۱۹۸۱/۳/۳۱	حکم اجرایی	تأخیر در دادرسی علیه ایران اختیار رئیس جمهور با تصویب کنگره اگر کنگره از طریق تصمیم مجلسین از آن را لغو کند رئیس جمهور می‌تواند آن را و تو کند	محدودیت در کمک‌های خارجی آمریکا مملکت در صادرات و فروش تجهیزات نظمی؛ کنترل جدی صادرات اقلام با کارکرد دوگانه؛ و یکسری محدودیت‌های مالی و سایر محدودیت‌ها	محدود کردن ظرفیت نظمی ایران و اعمال محدودیت در حمایت ایران از تروریسم، تضعیف تلاش‌های ایران برای حمایت از انقلاب در کشورهای منطقه (به زعم آمریکا) محدود کردن ظرفیت نظمی و مجازات فعالیت‌های نظمی ایران، محدود کردن حمایت‌های ایران از گروه‌های تروریستی (به زعم آمریکا)، محدود کردن نفوذ ایران در منطقه
وزارت خارجه آمریکا	۱۹۸۴/۱/۹/۱	ایران به لیست کشورهای حامی تروریست اضافه شد			
ریگان	۱۹۸۷/۳/۹/۱۰	حکم اجرایی ۱۲۶۱۳	حکم اجرایی	ایجاد مولعی برای ولزرت از ایران	
یوش	۱۹۹۲/۳/۳۱/۱۰	قانون عدم تکثیر سلاح‌های ایران-عراق (P.L.102-484)	اختیار رئیس جمهور در اعمال یا عدم اعمال تحریم‌های تحت صلاحدید او نیاز به قانون کنگره برای لغو	منع انتقال یکسری کالا یا تکنولوژی به ایران یا عراق، شامل کالاهای یا تکنولوژی‌های با کاربرد دوگانه، جایی که می‌تواند در دستیابی یکی از دو کشور به سلاح‌های پیشرفته شیمیایی، بیولوژیکی یا هسته‌ای کمک کند یا اینکه امکان تکثیر فرولون سلاح‌های متعارف را فراهم کند	محدود کردن توان نظمی ایران از طریق متقاعد و منصرف کردن فروشندگان چنین سلاح‌هایی (مانند چین و روسیه) از فروش‌های آتی به ایران، و محدود کردن نفوذ بین‌المللی ایران
کلینتون	۱۹۹۵/۱/۱۵/۳	حکم اجرایی ۱۲۹۵۷	ابطال کنگره یا اصلاحات اساسی به مقررات CISDA در راستای برگرداندن اختیار کامل به رئیس‌جمهور	مملکت از مبادلاتی که منجر به توسعه منابع نفتی ایران می‌شوند	فشار به ایران برای تغییر سیاست داخلی، فشار برای پایان دادن به حمایت از تروریسم (به زعم آمریکا) و تضعیف نفوذ ایران در منطقه
کلینتون	۱۹۹۵/۶/۵	حکم اجرایی ۱۲۹۵۹	حکم اجرایی	مملکت از مبادلاتی که منجر به توسعه منابع نفتی ایران می‌شوند	تقویت حکم اجرایی ۱۲۹۵۷

بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه: ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات ۲۷

دولت	تاریخ تصویب	قانون یا حکم اجرایی رئیس جمهور	نحوه لغو یا اصلاح	موضوع تحریم	هدف تحریم (به زعم آمریکا)
کلینتون	۱۹۹۶/۵/۸	قانون تحریم ایران (P.L.104-172)	قانون کنگره و موافقت رئیس جمهور، البته رئیس جمهور می‌تواند اعمال آن را به تعویق بیندازد	تحریم انحصاری که سرمایه‌گذاری مستقیم در منافع نفتی ایران کنند یا اینکه در ارتقاء ظرفیت نفتی ایران مشارکت کنند	کاهش پتئوسیل تولید نفت و گاز ایران و محدود کردن حمایت‌های مالی ایران از گروه‌های نظامی منطقه (به زعم آمریکا) و محدود کردن توسعه ظرفیت‌های استراتژیک ایران
کلینتون	۱۹۹۷/۱۹/۸	حکم اجرایی ۱۳۰۵۹	حکم اجرایی	ممنوعت از یکسری مبادلات معین با ایران	تقویت حکم اجرایی ۱۲۹۵۷
کلینتون	۲۰۰۰/۱/۲۳	قانون منع تکثیر سلاح‌های غیر متعارف ایران	ابطال کنگره یا اصلاحات اساسی به مقررات CISDA در راستای برگرداندن اختیار کامل به رئیس جمهور	تحریم شرکت‌هایی که (به زعم آمریکا) در برنامه تسلیحات کشتار جمعی ایران مشارکت دارند، این تحریم‌ها عدم مبادلات تجاری و مسدود کردن منافع مالی شرکت را شامل می‌شود	فشارهای بین‌المللی به کشورهای که به برنامه اتمی ایران و توسعه سیستم موشکی این کشور کمک می‌کنند (از جمله روسیه)
بوش	۲۰۰۱/۳/۰۹	حکم اجرایی ISA / ۱۳۳۲۴ قانون الحاقی ۲۰۰۱	قانون کنگره و توافق رئیس جمهور، البته رئیس جمهور می‌تواند اعمال آن را به تعویق بیندازد.	بلوکه کردن دارایی‌ها و ممنوعت از مبادلات با انحصاری که به زعم آمریکا از تروریست حمایت می‌کنند یا به هر شکلی در آن مشارکت می‌کنند	ممانعت از انجام مبادلات اقتصادی تمام شهروندان آمریکایی با شرکت‌هایی (اعم از ایرانی و غیر ایرانی) که به زعم آمریکا از سازمان‌های تروریستی حمایت می‌کنند
بوش	۲۰۰۵/۲/۲۶	حکم اجرایی ۱۳۳۸۲	حکم اجرایی	بلوکه کردن دارایی‌های تکثیرکنندگان سلاح‌های کشتار جمعی و حلیان آن‌ها، از جمله ایجاد محدودیت‌هایی بر کشتیرانی ایران، تدوین تحریم‌هایی علیه ایران، ممنوع کردن سرمایه‌گذاری در ایران (الحاقی ISA)، فراهم کردن کمک مالی و سیاسی برای ارتقاء دموکراسی (به زعم آمریکا)، تحریم علیه کشورهای که در توسعه هسته‌ای و سلاح‌های پیشرفته با ایران همکاری می‌کنند، جلوگیری از پول‌شویی‌های مرتبط با سلاح‌های کشتار جمعی	متوقف کردن برنامه هسته‌ای و سیستم‌های موشکی ایران
بوش	۲۰۰۶/۳/۰۹	قانون حمایت از آزادی در ایران (ISLA) (P.L.109-293)	قانون کنگره و موافقت رئیس جمهور، این قانون همچنین احکام اجرایی 12957، 12959 و 13059 را به قانون تبدیل کرد.	ایران (الحاقی ISA)، فراهم کردن کمک مالی و سیاسی برای ارتقاء دموکراسی (به زعم آمریکا)، تحریم علیه کشورهای که در توسعه هسته‌ای و سلاح‌های پیشرفته با ایران همکاری می‌کنند، جلوگیری از پول‌شویی‌های مرتبط با سلاح‌های کشتار جمعی	فشار به ایران برای تغییر سیاست‌های داخلی و عدم حمایت از تروریسم (به زعم آمریکا)، حمایت از گروه‌های داخلی و خارجی حامی دموکراسی (به زعم آمریکا)
بوش	۲۰۰۷/۷/۷	حکم اجرایی ۱۳۴۳۸	حکم اجرایی	بلوکه کردن دارایی‌های اشخاص حقیقی و حقوقی که به زعم آمریکا تلاش می‌کنند عراق را بی‌ثبات کنند، گسترش تحریم‌های اعمال شده در «قانون تحریم‌های ایران»، تحریم نهادهای مالی ایران، تحریم انحصاری که به زعم آمریکا، حقوق بشر را نقض می‌کنند و یا در آن مشارکت دارند، جلوگیری از عقد قرارداد با اشخاصی که تکنولوژی‌های حساس به ایران صادر می‌کنند، در نظر گرفتن تنبیه‌هایی برای نقض‌کنندگان تحریم‌ها، تحریم شرکت‌هایی که هر نوع مبادله‌ای با بخش انرژی ایران دارند	تنبیه ایران به دلیل تلاش برای اعمال نفوذ در منطقه
اوباما	۲۰۱۰/۱/۷	قانون تحریم‌های جامع، پاسخگویی و عدم سرمایه‌گذاری در ایران (CISADA, P. L.111-195)	قانون کنگره و موافقت رئیس جمهور، اختیار رئیس جمهور در تعیین مصادیق تخطی از قانون و تعیین شرکت‌های خارجی متخلف	تحریم‌های انحصاری که به زعم آمریکا، حقوق بشر را نقض می‌کنند و یا در یکسری فعالیت‌های مشخص مشارکت دارند	مجبور کردن ایران به تغییر سیاست‌های داخلی، ایجاد زمینه‌ای برای تحریم‌های چندجانبه آتی، مجبور کردن ایران به دست کشیدن دایمی از توسعه سلاح‌های اتمی و حمایت از گروه‌های تروریستی (به زعم آمریکا)
اوباما	۲۰۱۰/۳/۸/۹	حکم اجرایی ۱۳۵۵۳	حکم اجرایی	بلوکه کردن دارایی‌های اشخاص دولتی ایرانی که به زعم آمریکا، حقوق بشر را نقض می‌کنند و یا در یکسری فعالیت‌های مشخص مشارکت دارند	فشار بر دولت ایران به دلیل نقض حقوق بشر و حمایت از گروه‌های اپوزیسیون (به زعم آمریکا)، فشار به ایران برای تغییر سیاست‌های داخلی، دست کشیدن دایمی از غنی‌سازی اورانیوم و دستیابی به توافقی از طریق مذاکره پیرامون برنامه اتمی ایران

دولت	تاریخ تصویب	قانون یا حکم اجرایی رئیس جمهور	نحوه لغو یا اصلاح	موضوع تحریم	هدف تحریم (به زعم آمریکا)
اوپاما	۲۰۱۱/۳/۱۲	قانون اختیارات دفاع ملی FY2012 (NDAA.P.L. 112-81)	قانون کنگره و موافقت رئیس جمهور، اختیار رئیس جمهور در تعیین مصادیق تخطی از قانون و تعیین شرکتهای خارجی متخلف	بلوکه کردن دارایی‌های اشخاص دولتی ایران که به زعم آمریکا حقوق بشر را نقض می‌کنند و تحریم بانک‌های خارجی که با بانک مرکزی ایران در ارتباط هستند	مجبور کردن ایران به مصالحه پیرامون برنامه هسته‌ای آن
اوپاما	۲۰۱۱/۳/۴	حکم اجرایی ۱۳۵۷۳	حکم اجرایی	بلوکه کردن دارایی‌های یکسری افرادی که به زعم آمریکا در نقض حقوق بشر در سوریه ارتباط دارند	تنبیه ایران برای تلاش بر تأثیرگذاری در منطقه و حمایت از دولت بشار اسد در سوریه
اوپاما	۲۰۱۱/۳/۵	حکم اجرایی ۱۳۵۷۴	حکم اجرایی	تأیید اصلاحات صورت گرفته در «قانون تحریم‌های ایران»	تقویت CISADA، مجبور کردن ایران به دست کشیدن دائمی از برنامه اتمی و دستیابی به یک توافق هسته‌ای از طریق مذاکره
اوپاما	۲۰۱۱/۳/۱۱	حکم اجرایی ۱۳۵۹۰	حکم اجرایی	تأیید اعمال تحریم‌های جدید در خصوص تأمین اقلام، خدمات، تکنولوژی و یا هرگونه حمایت از بخش‌های انرژی و پتروشیمی ایران	تقویت CISADA، مجبور کردن ایران به دست کشیدن دائمی از برنامه اتمی و دست یابی به یک توافق اتمی از طریق مذاکره
اوپاما	۲۰۱۲/۳/۷	حکم اجرایی ۱۳۶۲۳	حکم اجرایی	تأیید اعمال تحریم‌های بیشتر علیه ایران	هدف‌گیری درآمد نفت ایران، مجبور کردن ایران به دست کشیدن دائمی از برنامه اتمی و دستیابی به یک توافق اتمی از طریق مذاکره
اوپاما	۲۰۱۲/۱/۸	قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه (H.R. 1905) (P.L. 112-158)	لزوم تصویب در کنگره برای ابطال یا اصلاح اختیار رئیس جمهور در تعیین مصادیق تخطی از قانون و تعیین شرکتهای خارجی متخلف	بسط تحریم‌های چندجانبه، بسط تحریم‌های مرتبط با بخش انرژی ایران و گسترش سلاح‌های کشتار جمعی، تحریم‌های شرکتهای مرتبط با سپاه پاسداران، تحریم علیه کسانی که حقوق بشر را در ایران نقض می‌کنند (به زعم آمریکا)، تحریم نقضان حقوق بشر در سوریه	بشر در ایران و فشار به دولت ایران به دلیل نقض حقوق بشر (به زعم آمریکا)، حمایت از گروه‌های اپوزیسیون و آزادی‌های مدنی، فشار به ایران برای تغییر سیاست داخلی، فشار به ایران به دلیل حمایت از دولت بشار اسد در سوریه
اوپاما	۲۰۱۲/۵/۲	حکم اجرایی ۱۳۵۹۹	حکم اجرایی	بلوکه کردن دارایی‌های دولت ایران و نهادهای مالی ایرانی	هدف‌گیری کل اقتصاد ایران، فشار برای دست کشیدن کامل از گسترش برنامه هسته‌ای و دستیابی به توافقی اتمی با ایران از طریق مذاکره
اوپاما	۲۰۱۲/۳/۴	حکم اجرایی ۱۳۶۰۶	مصوبه کنگره و موافقت رئیس جمهور	بلوکه کردن دارایی‌ها و جلوگیری از ورود افراد حقیقی که در نقض حقوق بشر دولت‌های ایران و سوریه از طریق تکنولوژی اطلاعات مشارکت دارند به کشور آمریکا	تنبیه دولت ناقض حقوق بشر ایران به دلیل استفاده از تکنولوژی اطلاعات، حمایت از گروه‌های حامی دموکراسی

۲۹ بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه: ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات

دولت	تاریخ تصویب	قانون یا حکم اجرایی رئیس جمهور	نحوه لغو یا اصلاح	موضوع تحریم	هدف تحریم (به زعم امریکا)
اوپاما	۲۰۱۲/۹/۱۰	حکم اجرایی ۱۳۶۲۸	حکم اجرایی	موافقت و اجازه اعمال تحریم‌های موضوع قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه و تحریم‌های بیشتر علیه ایران	فراهم کردن سازوکار اجرای قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه و تحریم‌های بیشتر علیه ایران، نشان دادن نقض حقوق بشر در ایران و فشار به دولت ایران به دلیل نقض حقوق بشر (به زعم امریکا)، حمایت از گروه‌های حامی دموکراسی و آزادی‌های مدنی، فشار به ایران برای تغییر سیاست داخلی فشار به ایران به دلیل حمایت از دولت بشار اسد در سوریه
اوپاما	۲۰۱۳/۲	قانون اختیارات دفاع ملی	لزوم تصویب در کنگره برای ابطال یا اصلاح. اختیار رئیس جمهور در تعیین مصادیق تخلفی از قانون و تعیین شرکت‌های خارجی متخلف	انسداد دارایی‌ها و اعمال حداقل ۵ تحریم بر اشخاص حقیقی یا حقوقی که اقدام به تأمین کالا یا خدمات در بخش‌های انرژی، ساخت کشتی و کشتیرانی بنمایند یا عملیات مذکور را بیمه کنند؛ ضمن اینکه بانک‌های خارجی که در راستای خدمات مذکور همکاری نمایند، از دسترسی به بانک‌های امریکا محروم خواهند شد. ممانعت از ورود ارز حاصل از فروش نفت ایران به داخل کشور و اجازه خرید صرفاً اقلام مجاز؛ این تحریم‌ها شامل خرید گاز ایران و نیز کشورهای معاف نمی‌شود. اعمال حداقل ۵ تحریم بر اشخاص حقیقی یا حقوقی که اقدام به تأمین فلزات گران‌بها (مثل طلا)، گرافیت، زغال کک، مواد خام یا نیمه ساخته مانند فولاد، آلومینیوم و نرم‌افزارهای صنعتی مرتبط با بخش‌های انرژی و کشتیرانی با ایران بنمایند. تحریم صدا و سیما ایران و ریاست آن به دلیل نقض حقوق بشر	افزایش فشار جهت توقف غنی‌سازی اورانیوم از طریق کاهش شدید درآمدهای ایران

مأخذ: نتایج تحقیق.

جدول ۲. تحریم‌های سازمان ملل علیه ایران

تاریخ تصویب	عنوان	نحوه لغو یا اصلاح	موضوع	هدف (به زعم صادرکنندگان)
۲۰۰۶/۳/۷	قطعنامه شماره ۱۶۹۶ شورای امنیت	قطعنامه سازمان ملل	تعویق غنی‌سازی اورانیوم توسط ایران؛ و در غیر این صورت، افزایش تحریم‌های اقتصادی و دیپلماتیک	ترغیب ایران به رها کردن توسعه برنامه اتمی
۲۰۰۶/۲۷/۱۲	قطعنامه شماره ۱۷۳۷ شورای امنیت	قطعنامه سازمان ملل	اعمال تحریم‌ها به ایران به دلیل عدم توقف غنی‌سازی اورانیوم	متقاعد کردن ایران به دست کشیدن از غنی‌سازی اورانیوم، گسترش بازدهی‌های آزادسازی انرژی اتمی و تلاش برای دستیابی به توافقی در خصوص برنامه اتمی ایران
۲۰۰۷/۲۴/۳	قطعنامه شماره ۱۷۴۷ شورای امنیت	قطعنامه سازمان ملل	تشدید تحریم‌های ایران و منع فروش تجهیزات نظامی به ایران	متقاعد کردن ایران به دست کشیدن از غنی‌سازی اورانیوم، گسترش بازدهی‌های آزادسازی انرژی اتمی و تلاش برای دستیابی به توافقی در خصوص برنامه اتمی ایران
۲۰۰۸/۳/۳	قطعنامه شماره ۱۸۰۳ شورای امنیت	قطعنامه سازمان ملل	اعمال فشار بیشتر به فعالیت‌های اتمی ایران، افزایش حساسیت و هوشیاری نسبت به نظام بانکی ایران و لزوم بازرسی بیشتر از محموله‌های ایرانی	متقاعد کردن ایران به دست کشیدن از غنی‌سازی اورانیوم، گسترش بازدهی‌های آزادسازی انرژی اتمی و تلاش برای دستیابی به توافقی در خصوص برنامه اتمی ایران
۲۰۰۸/۲۷/۹	قطعنامه شماره ۱۸۲۵ شورای امنیت	قطعنامه سازمان ملل	تأکید بر قطعنامه‌های پیشین درباره غنی‌سازی اورانیوم ایران	متقاعد کردن ایران به دست کشیدن از غنی‌سازی اورانیوم، گسترش بازدهی‌های آزادسازی انرژی اتمی و تلاش برای دستیابی به توافقی در خصوص برنامه اتمی ایران
۲۰۱۰/۹/۶	قطعنامه شماره ۱۹۲۹ شورای امنیت	قطعنامه سازمان ملل	گسترش محدودیت‌های مبادلات نظامی با ایران، و تشدید محدودیت‌های مالی و کشتیرانی مرتبط با فعالیت‌های انتشار سلاح‌های کشتار جمعی	فشار به اقتصاد ایران برای متقاعد کردن رهبران این کشور جهت رها کردن غنی‌سازی اورانیوم، اجازه به گسترش بازدهی‌های آزادسازی انرژی اتمی و تلاش برای دستیابی به توافقی در خصوص برنامه اتمی ایران

مأخذ: نتایج تحقیق.

جدول ۳. تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه ایران

تاریخ تصویب	عنوان	موضوع تحریم
جولای ۲۰۱۰	2010/413/CF SP	تحریم تجارت تقریباً تمام کالاهای با قابلیت مصرف دوگانه، تجهیزات نظامی و اقلام مرتبط با انرژی هسته‌ای. ممنوعیت صادرات تجهیزات کلیدی و تکنولوژی برای تولید، استخراج و پالایش نفت و گاز طبیعی. ممنوعیت کمک‌های فنی مهندسی، آموزش و تأمین مالی بخش انرژی ایران. ممنوعیت دسترسی محموله‌های هوایی ایران به فرودگاه‌های اتحادیه اروپا و نیز سوختگیری و سایر خدمات به کشتی‌های ایرانی و سایر کشتی‌های ناقض تحریم‌ها. انتقال مبلغ بیش از ۱۰ هزار یورو باید با اطلاع قبلی و بیش از ۴۰ هزار یورو با اخذ مجوز صورت گیرد. منع بانک‌های ایرانی از تأسیس شعب در اتحادیه اروپا و ارتباط با بانک‌های این حوزه. ممنوعیت خرید و فروش اوراق قرضه عمومی با دولت یا بانک‌های ایران. ممنوعیت بیمه یا تمدید بیمه نهادهای مرتبط با دولت ایران.
آوریل ۲۰۱۱	2011/235/CF SP	انسداد دارائی‌ها و ممانعت از ورود ناقضان حقوق بشر در ایران به اتحادیه اروپا
ژانویه ۲۰۱۲	2012/35/CFS P	ممنوعیت واردات، خرید یا انتقال کلیه محصولات نفتی ایران و نیز تأمین مالی، تسهیل آن و یا مشارکت در صنعت پتروشیمی ایران. انسداد دارائی‌های یکسری نهادهای دیگر ایرانی. ممنوعیت فروش یا انتقال فلزات گران‌بها و الماس به‌از دولت ایران یا نهادهای وابسته به آن به صورت مستقیم یا غیرمستقیم. گسترده‌تر شدن لیست اقلام با مصارف دوگانه.
مارس ۲۰۱۲	2012/168/CF SP	ممنوعیت فروش تجهیزات کنترل یا رهگیری اینترنت و سایر وسایل مخابراتی مشابه که برای سرکوب از آن‌ها استفاده می‌شود.
مارس ۲۰۱۲	2012/152/CF SP	منع ارائه خدمات مالی توسط "فراهم‌کنندگان ارتباطات مالی" (نظیر سوئیفت) که امکان مبادلات بانکی بین‌المللی را در سراسر جهان فراهم می‌کند به نهادهای مالی تحریمی.
اکتبر ۲۰۱۲	2012/365/CF SP	ممنوعیت هرگونه تعامل بین بانک‌های ایرانی و اروپایی، مگر با اخذ مجوز تحت شرایط خاص. ممنوعیت صادرات گرافیت، آلومینیوم، فولاد، نرم‌افزارهای صنعتی و هرگونه کمک فنی مهندسی و مالی مرتبط. ممنوعیت واردات گاز طبیعی از ایران. ممنوعیت اعطای اعتبارات کوتاه‌مدت، ضمانت‌نامه یا بیمه به ایران. ممنوعیت ارائه خدماتی مانند خدمات تولید و تضمین استانداردهای نانکرها و همچنین، پرچم‌گذاری به نانکرهای ایرانی. ممنوعیت انتقال تجهیزات و تکنولوژی ساخت کشتی به متعلق به شرکت‌ها و اشخاص اتحادیه اروپا. ممنوعیت انتقال تجهیزات و تکنولوژی ساخت کشتی به ایران. گسترش دامنه تجهیزات ممنوعه در صنعت نفت، گاز و پتروشیمی برای فروش به ایران. افزودن ۳۴ شخص ایرانی جدید به لیست مشمول انسداد دارائی‌ها از جمله وزرای نفت و نیرو، بانک مرکزی ایران و چندین شرکت نفت و پتروشیمی.

مأخذ: نتایج تحقیق.

۴. روندها و ویژگی‌های تحریم‌ها

با نگاهی به روند کلیه تحریم‌های وضع شده از سوی غرب بر علیه کشورمان می‌توان ۵ موج تحریم را شناسایی کرد:

- تحریم‌های تکنولوژیک، سرمایه‌گذاری و تجهیزات نظامی: این فاز از تحریم‌ها عمدتاً با هدف محدود کردن توان نظامی ایران و جلوگیری از ظرفیت‌سازی تولید به‌خصوص در مورد نفت و گاز وضع گردید.

- محدود سازی نقل و انتقالات مالی: این تحریم‌ها که تصویب آنها از سال ۲۰۱۰ آغاز شد با هدف جلوگیری از ورود درآمدهای ارزی به چرخه تجاری کشور و کاهش توان مبادلات تجاری ایران وضع گردید.
- تحریم بانک مرکزی: در این فاز از تحریم‌ها که در سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ و با مشارکت اتحادیه اروپا و آمریکا تدوین شد، جلوگیری از دسترسی بانک مرکزی به درآمدهای ارزی، اختلال در پشتوانه پولی کشور و محدودیت هر چه بیشتر جریان تجارت خارجی و به‌طور کلی آسیب جدی به اقتصاد ایران اهداف اصلی غرب را تشکیل می‌داد.
- تحریم‌های فروش نفت و گاز: این فاز از تحریم‌ها که به موازات فاز پیشین وضع شد، کاهش شدید درآمدهای نفتی ایران و به تبع آن، تخریب متغیرهای کلیدی اقتصادی کشور نظیر ارزش ریال، بودجه دولت، تجارت خارجی را هدف قرار داده است.
- ممنوعیت مبادلات فلزات گرانبها و طلا و مسدودسازی وجوه: در این فاز از تحریم‌ها که توسط اتحادیه اروپا در اواخر سال ۲۰۱۲ و کنگره آمریکا در اوایل سال ۲۰۱۳ به تصویب رسید تلاش شد تا امکان استفاده از درآمدهای ارزی انباشت شده ایران در کشورهای دیگر محدود شود و فشارها در بخش صنایع مادر ایران گسترده شود.
- دو ویژگی مهم که می‌توان برای تحریم‌های اخیر برشمرد، هوشمند بودن و پویا بودن آنها است. هوشمند بودن تحریم‌ها بر دو ویژگی ذیل تأکید دارد:
- حداکثرسازی آثار منفی و بازدارنده بر اقتصاد ایران و حداقل نمودن آثار معکوس بر اقتصاد کشورهای تحریم‌کننده
- تشکیل کمیته رصد یا پایش و اتخاذ تدابیر لازم متناسب با ابتکارات ایران برای دورزدن تحریم‌ها
- پویایی تحریم‌ها نیز بر ۳ ویژگی ذیل تأکید دارد:
- امکان اعمال محدودیت‌های فراقطعنامه‌ای و فراسرزمینی از سوی کلیه کشورها
- اختیارات ویژه رییس جمهور آمریکا در اعمال تحریم‌ها بدون نیاز به مجوز مجلس سنا
- الزام کلیه اشخاص، شرکت‌ها و نهادها به اعمال تحریم‌ها بر علیه کشور علاوه بر دولت‌ها

۵. دور جدید تحریم‌ها

طرح‌های تحریمی جدید و در دست بررسی آمریکا علیه ایران - که برخی از آنها طی چند هفته اخیر اجرایی شده‌اند- بر ۴ حوزه مهم شامل انسداد ذخایر ارزی، ممنوعیت فروش طلا به دولت و شهروندان ایرانی، تحریم کامل فروش نفت ایران، تحریم‌های تجاری و مرتبط با پول رایج و صنایع و معادن ایران تمرکز دارد. هر یک از طرح‌های مورد بررسی یک یا چند موضوع از موارد فوق را در بر می‌گیرد که در راستای افزایش فشارها بر دولت و مردم ایران در نظر گرفته شده است. وجه مشترک این تحریم‌ها این است که هدف تمام آنها وارد آوردن فشار هرچه بیشتر بر منابع ارزی ایران می‌باشد.

۵-۱. انسداد ذخایر ارزی ایران

یکی از دغدغه‌های تحریم‌کنندگان در شرایط فعلی ممانعت از دستیابی ایران به ارز قوی است، با این بهانه که ایران از این ارز برای پیش بردن پروژه‌های هسته‌ای استفاده می‌کند. از این رو، تحریم‌کنندگان تمام توان خود را بویژه در مراحل قانونگذاری بر این امر نهاده‌اند که تمام راه‌های گریز ایران را برای دستیابی به ارز قوی مسدود کنند و ایران را بیش از پیش به مبادلات تهاتری سوق دهند.

کنگره آمریکا اخیراً طرحی را معرفی و به بحث گذاشت مبنی بر تحریم بانک‌ها و نهادهای مالی در سراسر جهان که از روز پنج‌شنبه ۹ می ۲۰۱۳ (۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲) اقدام به مبادلات ارزی با نهادهای مالی تحریم‌شده یا نمایندگان آنها کنند.

در این ارتباط خبرگزاری رویترز طی گزارشی که چهارشنبه ۱۸ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲ منتشر کرد، ذخایر ارزی ایران را در خارج از کشور بین ۶۰ تا ۱۰۰ میلیارد دلار تخمین زده است. با امضای طرح جدید توسط باراک اوباما این ذخایر در بانک‌های خارجی مسدود خواهند شد. بر اساس این دور از تحریم‌ها هر بانک خارجی که بعد از روز پنج‌شنبه ۱۹ اردیبهشت ماه آگاهانه اقدام به نقل و انتقالات مالی یا تسهیل آن با هر ارزی (بجز پول محلی) به بانک مرکزی یا نهادهای تحت تحریم ایران از جمله بخش‌های انرژی، کشتیرانی، کشتی‌سازی، اپراتور بندر یا نهادهایی به نیابت از آنها انجام دهد، در فهرست سیاه آمریکا قرار خواهد گرفت.

این طرح نخستین مقابله تحریمی با ایران بعد از مذاکرات بدون نتیجه آلماتی-۲ محسوب می‌شود. سناتور کرک این طرح را طوری تنظیم کرده که بدون توجه به زمان تصویب نهایی آن، تحریم‌ها از ۹ ماه می ۲۰۱۳ (۱۹ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲) آغاز می‌شود. به این معنا که هر زمانی این طرح تصویب نهایی و امضا شود، عطف به ماسبق شده و علیه هر بانکی که از تاریخ فوق به چنین معاملاتی مبادرت ورزیده اقدام خواهد شد. تهدید تحریم‌ها در حال حاضر به قدری وسیع است که برای اثرگذاری حتی نیازی به تصویب هم ندارند.

۲-۵. ممنوعیت فروش طلا به دولت و شهروندان ایرانی

ممانعت از صادرات و انتقال طلا به هر نهاد و شخص ایرانی اعم از دولتی و غیردولتی یکی دیگر از تحریم‌های آمریکا علیه ایران بوده که در قانون آزادی ایران و مبارزه با گسترش تسلیحات (IFCPA) پیش‌بینی شده بود و از ابتدای جولای ۲۰۱۳ (۱۰ تیر ماه ۱۳۹۲) به اجرا گذاشته شد. علت تأخیر در اجرای این تحریم آن بود که شاید دولت اوپاما به‌عنوان امتیازی در جریان مذاکرات از اجرای آن صرف‌نظر کند.

گزارش تحقیقی بنیاد دموکراسی و مؤسسه رویینی باعث طرح این موضوع گردید و اهمیت آن را به مقامات آمریکایی متذکر شد. گزارش مذکور نشان می‌داد که اعمال چنین ممنوعیتی بسیار اثرگذار بوده و می‌تواند از طریق کاهش درآمدهای ایران این کشور را تحت فشار قرار دهد. در این گزارش آمده است که ذخایر ارز خارجی نقطه اتکای اصلی ایران در مقابله با بحران شدید پرداخت‌ها و همچنین مقاومت در برابر فشار بین‌المللی بر سر برنامه هسته‌ای است. از ۳۰ جولای ۲۰۱۲ که اوپاما فرمان منع صدور طلا به ایران را امضاء کرد، ایران بیش از ۶ میلیارد دلار از دریافتی‌های خود در ازای صادرات انرژی را به‌وسیله طلا دریافت کرده است. این گزارش تخمین زده که در صورت عدم تحریم طلا ایران می‌تواند از این طریق تا حدود ۲۰ میلیارد دلار در سال درآمد کسب کند که این رقم حدود ۳۰ درصد از صادرات انرژی پیش‌بینی شده ایران در سال ۲۰۱۳ است.

۳-۵. تحریم کامل فروش نفت ایران

در زمینه تحریم کامل نفتی ایران چند لایحه پیشنهادی وجود دارد تا با اعمال فشارهای بیشتر، صادرات ایران تا پایان سال ۲۰۱۳ به رقمی پایین‌تر از ۵۰۰ هزار بشکه و یا حتی قطع کامل برسد. از جمله این لوایح می‌توان به طرح جلوگیری از ایران هسته‌ای سال ۲۰۱۳ (H.R. 850)، قانون اجرای تحریم‌های ایران در سال ۲۰۱۳ (S.965) و قانون منع صادرات ایران (S.1001) اشاره کرد.

خبرگزاری رویترز در ۱۵ خرداد ماه ۱۳۹۲ با استناد به منابع مطلع و نیز اطلاعاتی که از حمل و نقل دریایی به‌دست آورد گزارش داد که ایران در ماه می ۲۰۱۳ کمتر از ۷۰۰ هزار بشکه نفت خام در روز صادر کرده و در واقع خریداران آسیایی که عمده‌ترین مشتریان نفتی ایران به‌شمار می‌روند، در این ماه واردات نفت از ایران را ۱۲ درصد کاهش داده‌اند. این کاهش واردات سبب شد که آمریکا به این کشورها و چند کشور دیگر معافیت‌های وارداتی بدهد. مقام‌های آمریکای همچنین گفته‌اند که حتی واردات نفت چین از ایران نیز با کاهش واقعی روبرو بوده است. از سوی دیگر، اوپاما در ابتدای ماه ژوئن گفت که میزان عرضه نفت به بازارهای جهانی توسط سایر کشورهای صادرکننده نفت به اندازه‌ای است که می‌توان تحریم‌های سختگیرانه علیه خرید نفت خام از ایران را ادامه داد.

قانون جلوگیری از هسته‌ای شدن ایران در صدد است تا با کاهش صادرات نفت ایران به کمتر از ۵۰۰ هزار بشکه در روز، ایران را از فهرست چهار کشور اول تولیدکننده نفت خارج کند. از سوی دیگر طرح حذف صادرات نفت ایران به وسیله افزایش تولید داخلی آمریکا در راستای قانون اجرای تحریم‌های ایران در سال ۲۰۱۳ با استناد به اینکه ایران روزانه ۱۲۵۰۰۰۰ بشکه نفت صادر می‌کند در پی آن است که با افزایش تولید نفت آمریکا به میزان ۱۲۵۰۰۰۰ هزار بشکه در روز تمام صادرات نفت ایران در بازار جهانی را جبران کند.

قانون منع صادرات ایران دیگر لایحه‌ای است که در پی محدود کردن و یا قطع فروش نفت ایران است و بر اساس آن تمام افرادی که با دولت ایران یا افراد و نهادهای وابسته به دولت به شکل مستقیم و غیرمستقیم وارد خرید و فروش نفت گردند با تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا روبرو خواهند شد.

۴-۵. تحریم‌های تجاری و مرتبط با پول رایج، صنایع و معادن ایران

در حال حاضر، طرح‌هایی برای گسترده کردن دامنه تحریم‌ها علیه ایران وجود دارد که به‌طور مستقیم حوزه تجارت، پول ملی و صنایع و معادن ایران را در بر می‌گیرد. در این رابطه دو اقدام اخیر از سوی آمریکا مبنی بر هدف قراردادن صنعت خودرو و همچنین مبادله با ریال ایران و طرح پیشگیری از ایران هسته‌ای سال ۲۰۱۳ مهم‌ترین طرح‌ها می‌باشند.

باراک اوباما رئیس‌جمهور آمریکا با امضای تحریم‌های جدیدی اعلام کرد تمام مؤسسات و مراکز مالی غیرآمریکایی که با ریال ایران سپرده‌گذاری، معامله یا چنین معاملاتی را تسهیل کنند مورد مجازات واشنگتن قرار می‌گیرند. این برای نخستین بار است که آمریکا، ریال ایران را به‌طور مستقیم مورد هدف قرار می‌دهد. در این فرمان آمده است که انجام یا تسهیل آگاهانه هرگونه معامله قابل توجه مرتبط با خرید یا فروش ریال ایران یا مبادلات مشتق شده از آن در قراردادهای آتی و یا دیگر قراردادهای مشابه که بر اساس نرخ ریال ایران صورت گرفته باشند مشمول تحریم‌ها می‌شوند. همچنین منابع مالی ریالی قابل توجه یا داشتن حساب ریالی در خارج از ایران نیز ممنوع می‌گردد.

بر اساس حکم اوباما، همچنین افراد و سازمان‌هایی که به فروش، تأمین یا انتقال کالاهای مهم یا خدمات مورد استفاده در بخش صنعت خودرو ایران اقدام کنند تحریم می‌شوند. در توجیه تحریم صنعت خودرو ادعا شده که اگرچه تولیدات صنعت خودروی ایران شامل کالایی اساسی برای طبقه متوسط است و ممکن است به‌طور معمول هیچگونه نگرانی گسترش سلاح‌های هسته‌ای را پیش نیاورد، اما از نظر برخی مقامات آمریکا دو دلیل وجود دارد مبنی بر اینکه چرا خودروهای ایرانی باید تحریم شوند. نخست، هم تکنولوژی‌ها و هم مواد خام لازم برای تولید خودرو می‌توانند مصارف دوگانه داشته باشند. دوم، صنعت خودرو راهی سودآور برای سپاه پاسداران، بنیادهای مذهبی و مقامات سیاسی است که سهامداران اصلی صنعت خودرو در ایران هستند.

طرح جلوگیری از ایران هسته‌ای ۲۰۱۳، تحریم‌ها را علیه بخش‌های خودرو، بخش معادن و ذخایر ارزی یورویی دولت ایران افزایش داده و تلاش می‌کند کل صادرات نفت ایران را طی یک سال متوقف کند. بر اساس این لایحه همچنین اشخاصی که آگاهانه اقدام به ارائه خدمات

مالی قابل توجه به بانک مرکزی ایران یا به سایر نهادهای مالی ایرانی تحریم شده از سوی اداره خزانه‌داری آمریکا در راستای فروش کالا (بجز نفت خام یا فرآورده‌های نفتی) یا خدمات به اشخاص حقیقی یا حقوقی ایرانی یا به واسطه برای آنها و خرید کالا (بجز نفت خام یا فرآورده‌های نفتی) یا خدمات از اشخاص حقیقی یا حقوقی ایرانی یا با واسطه از آنها نمایند مورد تحریم قرار می‌گیرند. مانند آنچه برای تحریم خرید نفت ایران اتفاق افتاده، در تحریم تجارت با ایران نیز امکان استثناء قایل شدن برای کشورهایی که مبادلات تجاری خود با ایران را کاهش دهند، فراهم شده است. در این طرح، رئیس‌جمهور آمریکا می‌تواند بخش‌های دیگری از اقتصاد ایران را به‌عنوان بخش‌های استراتژیک تعیین کرده و مشمول تحریم کند.

۶. مدیریت آثار تحریم‌ها

در این قسمت به‌طور اجمالی آثار تحریم‌ها بر اقتصاد ایران در حوزه‌های مختلف و رویکردهای جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گرفته است.

بودجه عمومی دولت با توجه به سهم بالای درآمدهای نفتی در تأمین اعتبارات جاری و عمرانی دولت نخستین حوزه تأثیرپذیر از اعمال تحریم‌های نفتی و مالی بین‌المللی می‌باشد. تحریم‌ها، کاهش منابع حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی و به تبع آن عدم تعادل در منابع و مصارف عمومی دولت را به‌دنبال داشته است. مهم‌ترین رویکرد دولت در مواجهه با شرایط مذکور مدیریت مصارف بودجه‌ای بوده است. در عین حال، با اقدامات به‌عمل آمده بودجه سال ۱۳۹۱ کشور در سطح مناسبی مدیریت شد. تقویت منابع غیرنفتی، استفاده از منابع راكد مانند داریی‌های مازاد و تداوم صرفه‌جویی‌ها از جمله اقداماتی است که می‌بایست تداوم یابد. از جمله دیگر تبعات تحریم‌ها در اقتصاد ایران، تضعیف ارزش پول ملی و افزایش نرخ ارز و تأثیر آن بر بخش‌های مختلف اقتصادی بوده است. همچنین با تشدید دامنه تحریم‌های بین‌المللی، کاهش درآمدهای نفتی و محدودیت در انتقال درآمدهای ارزی به داخل کشور در کنار افزایش انگیزه‌های سفته‌بازی موجب افزایش نرخ انواع ارز گردید. تحت این شرایط، اقتصاد کشور شاهد دو شوک ارزی در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بود. دولت سعی کرد با شفاف‌سازی جریان اختصاص و مصرف ارز، مدیریت منابع و مصارف ارزی، ایجاد مرکز

مبادلات ارزی و برخورد با متخلفان این شوک‌ها را مدیریت نماید؛ به گونه‌ای که از آبان ماه ۱۳۹۱ به بعد بازار ارز کشور از ثبات نسبی برخوردار بوده اما شوک‌های قبلی به هر حال موجب آثاری در اقتصاد کشور به‌ویژه بر نرخ تورم بوده است.

در حوزه تجارت خارجی، محدودیت در خرید و تأمین کالاهای وارداتی، افزایش هزینه‌ها و قیمت کالاهای وارداتی را به دنبال داشته است. با افزایش نرخ ارز از یک سو قیمت کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای وارداتی افزایش یافته و در واقع افزایش هزینه‌های تولید را در پی داشته است. در مقابل در بخش صادرات بجز محصولات پتروشیمی و میعانات گازی که مستقیماً در معرض تحریم‌ها بوده‌اند سایر کالاها در واکنش به افزایش نرخ ارز از مزیت‌های رقابتی بهره‌مند شده‌اند، بنابراین تغییرات نرخ ارز در بخش‌های تجاری و تولیدی دارای آثار نامتقارن بر سودآوری بنگاه‌های تولیدی و صادرات آن‌ها بوده است.

در بخش نفت و گاز، تحریم خرید نفت خام و بروز تضيیقات مالی، بیمه‌ای و حمل و نقل بین‌المللی موجب کاهش صادرات نفت خام و گاز طبیعی گردیده و کاهش صادرات نفت خام به‌طور طبیعی کاهش تولید نفت خام را به دنبال داشته است.

اثر تحریم‌های خارجی بر فعالیت‌های تولیدی مختلف در بخش صنعت و معدن نامتقارن بوده و متناسب با سطح نیاز ارزی واحدهای اقتصادی به کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای خارجی، امکان بنگاه اقتصادی برای صادرات محصول، میزان اهمیت راهبردی و سطح حمایت‌های دولتی از صنعت و امکان تعدیل قیمت از سوی واحدهای اقتصادی در بازار داخلی، بخش‌های صنعتی کشور به‌صورت متفاوتی متأثر شده‌اند.

در بخش کشاورزی، اغلب بخش‌های زراعی به دلیل ارزی کمی‌تر در معرض آسیب نبوده‌اند و حتی می‌توان گفت افزایش نرخ ارز حائز آثار مثبتی بر توان رقابتی بخش کشاورزی بوده است. با این حال، به دلیل وابستگی تولید فرآورده‌های دام و طیور به خوراک دام، قیمت این محصولات روند افزایشی را تجربه کرده است.

بازار سرمایه کشور در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ و پس از تشدید تحریم‌ها با رشد قابل ملاحظه‌ای در شاخص‌های اصلی خود روبرو شده است. در واقع، افزایش ارزش جایگزینی

شرکت‌ها به دنبال افزایش نرخ ارز در کنار بهبود وضعیت شرکت‌های صادراتی باعث شده است آثار منفی ناشی از شرکت‌های وابسته به واردات جبران شود.

در مجموع، با وجود شدت و گستردگی تحریم‌ها ایران در مقابل موج تحریم‌های وضع شده منفعل نبوده و توانسته با تدابیری که تاکنون برای مقابله با آنها اتخاذ نموده از بسیاری از پیامدهای ناگوار آن جلوگیری کند. استفاده از ظرفیت‌های کشورهای غیرمتخاصم و نگاه به شرق در روابط اقتصادی، انتقال بخش عمده ذخایر ارزی موجود در حساب‌های بانک‌های غربی به داخل کشور، استفاده از ابزارهای جایگزین نقل و انتقال پول نظیر تهاتر، پیگیری حقوقی برای رفع تحریم‌های غیرقانونی و خارج کردن برخی بانک‌های کشور از لیست تحریم، تسویه بخشی از بدهی‌های خارجی کشور توسط ذخایر ارزی کشور در بانک‌های خارجی و ... از جمله تدابیری بوده که در عرصه بین‌المللی جهت مقابله با آثار سوء تحریم‌ها صورت گرفته است. در داخل کشور نیز اقدامات متعددی برای مقابله با تحریم‌ها و کاهش آثار سوء آن بر اقتصاد کشور انجام شده که در این زمینه می‌توان تدوین بسته‌های حمایتی برای بخش‌هایی که بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته‌اند، مدیریت مصرف سوخت با اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها و کاهش قابل توجه واردات فرآورده‌های نفتی به‌ویژه بنزین، سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد از جمله بخش مسکن به‌عنوان یک صنعت پیشرو جهت فعال نمودن تولید داخل، سرمایه‌گذاری در جهت پرهیز از خام‌فروشی نفت به‌ویژه تبدیل نفت به محصولات پتروشیمی و ... را ذکر نمود.

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

براساس نظریه اقتصاد بین‌الملل، روابط تجاری و اقتصادی دو جانبه یا چند جانبه عمدتاً بازی برد-برد است و ایجاد هرگونه محدودیت بر سر راه تجارت به‌ویژه با اعمال تحریم‌ها به هر دو طرف تحریم‌کننده و تحریم‌شونده آسیب وارد می‌کند.

استفاده از تحریم‌ها به‌عنوان یک ابزار دیپلماتیک عمدتاً از اثربخشی چندانی برخوردار نیست و به همین جهت تحریم‌کنندگان می‌کوشند تحریم‌ها را به‌صورت همه‌جانبه و با مشارکت تمام کشورها اعمال نمایند تا احتمال موفقیت خود را افزایش دهند.

به لحاظ کشورهای تحریم شونده تقریباً تمام تحریم‌هایی که از جنگ دوم جهانی به بعد اعمال شده - بجز مورد یوگسلاوی - علیه کشورهای جنوب بوده است. جمهوری اسلامی ایران تقریباً از بدو شکل‌گیری مورد تحریم آمریکا و متحدان این کشور قرار داشته اما از سال ۱۳۸۴ به بهانه غنی‌سازی اورانیوم این تحریم‌ها وارد دور تازه‌ای شد. تحلیلگران و مقامات غربی هدف از تحریم‌ها را واداشتن جمهوری اسلامی ایران به متوقف کردن برنامه‌های هسته‌ای، محدود کردن توانایی ایران در دستیابی به اقلام و تجهیزات مورد نیاز برای توسعه برنامه‌های هسته‌ای، واداشتن ایران به متوقف کردن حمایت از حزب الله و حماس، وادار نمودن ایران به رعایت حقوق بشر، محدود کردن حوزه نفوذ ایران در منطقه و در مجموع به عبارت برخی از سیاست‌گذاران آمریکایی ایجاد تغییر بنیادین در رویکردها و سیاست‌های ایران ذکر کرده اند.

تاکنون هیچ‌یک از تحریم‌هایی که طی سه دهه گذشته و با محوریت آمریکا بر ایران تحمیل شده نه تنها لغو نشده یا کاهش پیدا نکرده، بلکه به مرور بر شدت و ابعاد این تحریم‌ها افزوده شده و در حال حاضر ایران با بی‌سابقه‌ترین تحریم‌ها در تاریخ خود روبروست؛ به طوری که می‌توان درباره آن اصطلاح جنگ اقتصادی را بکار برد.

در حالی که تا قبل از سال ۲۰۱۰ اروپایی‌ها و سایر کشورها تمایل چندانی به همراهی با آمریکا در تحریم ایران نداشتند، اما آمریکا به مرور توانست با بکارگیری ابزارهای مختلف، متحدان خود و بسیاری کشورهای دیگر را مجاب کند تا در راستای فشار اقتصادی بر ایران با این کشور همکاری کنند.

با نگاهی به روند کلیه تحریم‌های وضع شده از سوی غرب بر علیه کشورمان می‌توان ۵ موج تحریم را شناسایی کرد: تحریم‌های تکنولوژیک، سرمایه‌گذاری و تجهیزات نظامی، محدودسازی نقل و انتقالات مالی، تحریم بانک مرکزی، تحریم‌های فروش نفت و گاز و ممنوعیت مبادلات فلزات گرانبها و طلا و مسدودسازی وجوه.

طرح‌های تحریمی جدید و در دست بررسی آمریکا علیه ایران - که برخی از آنها طی چند هفته اخیر اجرایی شده‌اند- بر ۴ حوزه مهم شامل انسداد ذخایر ارزی، ممنوعیت فروش طلا

به دولت و شهروندان ایرانی، تحریم کامل فروش نفت ایران، تحریم‌های تجاری و مرتبط با پول رایج و صنایع و معادن ایران تمرکز دارد.

هرچند تحریم‌ها بخش‌های مختلف اقتصاد ایران را متأثر کرده است اما مقامات اقتصادی کشور کوشیدند با اتخاذ تدابیر مناسب آثار تحریم‌ها را مدیریت نمایند. بودجه عمومی دولت، با توجه به سهم بالای درآمدهای نفتی در تأمین اعتبارات جاری و عمرانی دولت، نخستین حوزه تأثیرپذیر از اعمال تحریم‌های نفتی و مالی بین‌المللی می‌باشد. در عین حال، با اقدامات به عمل آمده، بودجه سال ۱۳۹۱ کشور در سطح مناسبی مدیریت شد. تقویت منابع غیرنفتی، استفاده از منابع راکد مانند داریی‌های مازاد و تداوم صرفه‌جویی‌ها از جمله اقداماتی است که باید تداوم یابد.

از جمله دیگر تبعات تحریم‌ها در اقتصاد ایران، تضعیف ارزش پول ملی و افزایش نرخ ارز و تأثیر آن بر بخش‌های مختلف اقتصادی بوده است. دولت سعی کرد با شفاف‌سازی جریان اختصاص و مصرف ارز، مدیریت منابع و مصارف ارزی، ایجاد مرکز مبادلات ارزی و برخورد با متخلفان این شوک‌ها را مدیریت نماید؛ به گونه‌ای که از آبان ۱۳۹۱ به بعد بازار ارز کشور از ثبات نسبی برخوردار بوده اما شوک‌های قبلی به هر حال موجب آثاری در اقتصاد کشور به‌ویژه بر نرخ تورم بوده است.

در حوزه تجارت خارجی، محدودیت در خرید و تأمین کالاهای وارداتی، افزایش هزینه‌ها و قیمت کالاهای وارداتی را به دنبال داشته است. در مقابل در بخش صادرات بجز محصولات پتروشیمی و میعانات گازی که مستقیماً در معرض تحریم‌ها بوده‌اند سایر کالاهای در واکنش به افزایش نرخ ارز از مزیت‌های رقابتی بهره‌مند شده‌اند، بنابراین تغییرات نرخ ارز در بخش‌های تجاری و تولیدی دارای آثار نامتقارن بر سودآوری بنگاه‌های تولیدی و صادرات آنها بوده است.

در بخش نفت و گاز، تحریم خرید نفت خام و بروز تزییقات مالی، بیمه‌ای و حمل و نقل بین‌المللی موجب کاهش صادرات نفت خام و گاز طبیعی گردیده و کاهش صادرات نفت خام به‌طور طبیعی کاهش تولید نفت خام را به دنبال داشته است.

اثر تحریم‌های خارجی بر فعالیت‌های تولیدی مختلف در بخش صنعت و معدن نامتقارن بوده و متناسب با سطح نیاز ارزی واحدهای اقتصادی به کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای

خارجی، امکان بنگاه اقتصادی برای صادرات محصول، میزان اهمیت راهبردی و سطح حمایت‌های دولتی از صنعت و امکان تعدیل قیمت از سوی واحدهای اقتصادی در بازار داخلی، بخش‌های صنعتی کشور به صورت متفاوتی متأثر شده‌اند.

بازار سرمایه کشور در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ و پس از تشدید تحریم‌ها با رشد قابل ملاحظه‌ای در شاخص‌های اصلی خود روبرو شده است. در واقع، افزایش ارزش جایگزینی شرکت‌ها به دنبال افزایش نرخ ارز در کنار بهبود وضعیت شرکت‌های صادراتی باعث شده است آثار منفی ناشی از شرکت‌های وابسته به واردات جبران شود.

در مجموع، با وجود شدت و گستردگی تحریم‌ها، ایران در مقابل موج تحریم‌های وضع شده منفعل نبوده و توانسته با تدابیری که تاکنون برای مقابله با آنها اتخاذ نموده از بسیاری از پیامدهای منفی آن جلوگیری کند.

منابع

- "گزارش مقدماتی مؤسسه واتسون درباره تحریم‌های هدفمند" (۱۳۸۷)، تهران، آبان.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، دفتر تحقیقات پولی و بازرگانی، "نگاهی به قطعنامه‌های صادره شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه جمهوری اسلامی"، گزارش منتشر نشده.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، "اقتصاد ایران همراه با تحریم"، گزارش منتشر نشده.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، دفتر تحقیقات پولی و بازرگانی، "نگاهی به تحریم‌های سازمان ملل و تحریم‌های مضاعف کشورهای غربی علیه ایران"، گزارش منتشر نشده.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، دفتر تحقیقات پولی و بازرگانی، "تحریم‌های جدید اتحادیه اروپا علیه ایران (تحریم شماره ۱۲۴۵)"، گزارش منتشر نشده.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، دفتر تحقیقات پولی و بازرگانی، "جنگ اقتصادی غرب علیه ایران"، گزارش منتشر نشده.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/127444.pdf. Hogan Lovells; 3 August 2012; U.S. significantly expands sanctions against Iran.
http://www.senate.gov/pagelayout/legislative/b_three_sections_with_tasers/active_leg_page.htm.

